מסילת ישרים — בבאור יראת חטא

בְּבֵאוּר יִרְאַת חֵטְאהִנֵּה רְאוֹתֵנוּ הַמְּדָּה הַזֹּאת נִמְנֵית אַחַר כָּל הַמִּדּוֹת הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ עַד הֵנָּה, דַּי לָנוּ לַהַעִירֵנוּ עַל עִנְיָנָהּ שֶׁרָאוּי שֶׁיִּהְיֶה וַדַּאי עִנְיָן נִכְבָּד וְעִקָּרִי מְאֹד, וְקָשֶׁה לְהַשִּׂיג אוֹתוֹ, שֶׁכְּבָר לֹא יוּכַל לְהַגִּיעַ אֵלָיו, אֶלָּא מִי שֶׁכְּבָר הִשִּׂיג כָּל הַמִּדּוֹת שֶׁקָּדַם זִכְרָם.

אָמְנָם צָרִיךְ שֶׁנְּקַדִּים כִּי מִינֵי הַיִּרְאָה הֵם שְׁנַיִם שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה: הָרִאשׁוֹנָה קַלָּה מְאֹד לְהַשִּׂיגָהּ אֵין דָּבָר קַל כָּמוֹהוּ, וְהַשְּׁנִיָּה קָשָׁה מִן הַכֹּל.

וּשְׁלֵמוּתָהּ כְּמוֹ כֵן שְׁלֵמוּת גָּדוֹל מְאֹד. יֵשׁ יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, וְזֶהוּ הַמִּין הָאֶחָד, וְיֵשׁ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְזֶהוּ הַמִּין הַשֵּׁנִי, שֶׁיִּרְאַת הַחֵטְא חֵלֶק שֵׁנִי מִמֶּנּוּ, וּנְבָאֵר עַתָּה עִנְיָנָם וְהֶבְדְּלֵיהֶם.

יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, כְּפְשׁוּטָהּ שֶׁאָדָם יָרֵא מֵעֲבֹר אֶת פִּי ה' אֱלֹהָיו מִפְּנֵי הָעֳנָשִׁים אֲשֶׁר לָעֲבֵרוֹת, אִם לַגּוּף, וְאִם לַנֶּפֶשׁ. וְהִנֵּה זֹאת קַלָּה וַדַּאי כִּי כָּל אָדָם אוֹהֵב אֶת עַצְמוֹ, וְיָרֵא לְנַפְשׁוֹ, וְאֵין דָּבָר שֶׁיַּרְחִיק אוֹתוֹ מֵעֲשׂוֹת דָּבָר אֶחָד יוֹתֵר מִן הַיִּרְאָה שֶׁלֹּא תְּבוֹאֵהוּ בּוֹ אֵיזֶה רָעָה.

וְאֵין יִרְאָה זוֹ רְאוּיָה אֶלָּא לְעַמֵּי הָאָרֶץ, וְלַנָּשִׁים אֲשֶׁר דַּעְתָּן קַלָּה, אַךְ אֵינָהּ יִרְאַת הַחֲכָמִים וְאַנְשֵׁי הַדַּעַת.

הַמִּין הַשֵּׁנִי הוּא יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, וְהוּא שֶׁהָאָדָם יִרְחַק מִן הַחֲטָאִים, וְלֹא יַעֲשֶׂה מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹ הַגָּדוֹל יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, כִּי אֵיךְ יֵחָל, אוֹ אֵיךְ יֵעָרֵב לִבּוֹ שֶׁל בָּשָׂר וָדָם שֶׁפֶל וְנִמְאָס לַעֲשׂוֹת דָּבָר נֶגֶד רְצוֹנוֹ שֶׁל הַבּוֹרֵא יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה שְׁמוֹ?

וְהִנֵּה זֹאת הַיִּרְאָה אֵינָהּ כָּל כָּךְ קַלָּה לְהַשִּׂיג אוֹתָהּ, כִּי לֹא תִוָּלֵד אֶלָּא מִתּוֹךְ יְדִיעָה וְהַשְׂכָּלָה לְהִתְבּוֹנֵן עַל רוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְעַל פְּחִיתוּתוֹ שֶׁל הָאָדָם, כָּל אֵלֶּה דְּבָרִים מִתּוֹלְדוֹת הַשֵּׂכֶל הַמֵּבִין וּמַשְׂכִּיל. וְהִיא הַיִּרְאָה אֲשֶׁר שַׁמְנוּהָ לְחֵלֶק שֵׁנִי מֵאֶחָד מֵחֶלְקֵי הַחֲסִידוּת אֲשֶׁר זָכַרְנוּ.

בָּהּ יֵבוֹשׁ הָאָדָם וְיֶחֱרַד בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי קוֹנוֹ לְהִתְפַּלֵּל אוֹ לַעֲבֹד כָּל עֲבוֹדָה, הִיא הַיִּרְאָה הַמְּשֻׁבַּחַת שֶׁנִּשְׁתַּבְּחוּ בָהּ חֲסִידֵי עוֹלָם, וְהוּא מָה שֶׁמֹּשֶׁה מְדַבֵּר וְאוֹמֵר (דברים כח:נח): לְיִרְאָה אֶת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ.

זֹאת הַיִּרְאָה שֶׁאֲנַחְנוּ בְּבֵאוּרָהּ עַתָּה דְּהַיְנוּ יִרְאַת הַחֵטְא הִיא כְּמוֹ חֵלֶק מִיִּרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ, וּכְמוֹ מִין בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהַיְנוּ כִּי הִנֵּה עִנְיָנָהּ הוּא שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וְדוֹאֵג תָּמִיד עַל מַעֲשָׂיו, פֶּן נִתְעָרֵב בָּם אֵיזֶה שֶׁמֶץ חֵטְא, אוֹ פֶּן יִהְיֶה שָׁם אֵיזֶה דָּבָר קָטֹן אוֹ גָּדוֹל שֶׁאֵינוֹ לְפִי גֹּדֶל כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ וְרוֹמְמוּת שְׁמוֹ.

וְהִנֵּךְ רוֹאֶה הַיַּחַס הַגָּדוֹל שֶׁבֵּין יִרְאָה זוֹ וְיִרְאַת הָרוֹמְמוּת שֶׁזָּכַרְנוּ, כִּי הַתַּכְלִית בִּשְׁנֵיהֶם שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת דָּבָר נֶגֶד רוּם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ.

אָמְנָם הַהֶבְדֵּל שֶׁבֵּינֵיהֶם שֶׁבַּעֲבוּרוֹ תֵּחָשֵׁב כְּמִין אַחֵר, וּבְשֵׁם אַחֵר תִּקָּרֵא, הוּא, כִּי יִרְאַת הָרוֹמְמוּת הוּא בִּשְׁעַת הַמַּעֲשֶׂה אוֹ בִּשְׁעַת הָעֲבוֹדָה, אוֹ בְּפֶרֶק הָעֲבֵרָה, דְּהַיְנוּ אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁהוּא עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל אוֹ עוֹבֵד, שֶׁאָז יֵבוֹשׁ וְיִכָּלֵם יִרְעַשׁ וְיִרְעַד מִפְּנֵי רוּם כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, אוֹ בְּשָׁעָה שֶׁמְּזַדַּמֶּנֶת עֲבֵרָה לְפָנָיו וְהוּא מַכִּיר בָּהּ שֶׁהִיא עֲבֵרָה, שֶׁיַּעֲזֹב מִלַּעֲשׂוֹתָהּ לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה דָּבָר לַמְרוֹת עֵינֵי כְּבוֹדוֹ חָס וְשָׁלוֹם.

אַךְ יִרְאַת הַחֵטְא הִיא בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, שֶׁהִנֵּה בְּכָל רֶגַע הוּא יָרֵא פֶּן יִכָּשֵׁל וְיַעֲשֶׂה דָּבָר אוֹ חֲצִי דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה נֶגֶד כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְעַל כֵּן נִקְרֵאת יִרְאַת חֵטְא, כִּי עִקָּרָהּ יִרְאָה מִן הַחֵטְא שֶׁלֹּא יִכָּנֵס וְיִתְעָרֵב בְּמַעֲשָׂיו מַחֲמַת פְּשִׁיעָה וְהִתְרַשְּׁלוּת אוֹ מֵחֲמַת הָעֲלֵם יִהְיֶה בְּאֵיזֶה דָּרָךְ שֶׁיִּהְיֶה. וְהִנֵּה עַל זֶה נֶאֱמַר (משלי כח:יד): אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד, וּפֵרְשׁוּ ז"ל (ברכות ס א): הַהוּא בְּדִבְרֵי תוֹרָה כְּתִיב. כִּי אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה הַמִּכְשׁוֹל לְנֶגֶד עֵינָיו צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה לִבּוֹ חָרֵד בְּקִרְבּוֹ פֶּן טָמוּן הוּא לְרַגְלָיו וְהוּא לֹא נִשְׁמָר.

וְעַל יִרְאָה זֹאת אָמַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם (שמות כ:יז): וּבַעֲבוּר תִּהְיֶה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבִלְתִּי תֶחֱטָאוּ, כִּי זֶה עִקַּר הַיִּרְאָה שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וּמִזְדַּעְזֵעַ תָּמִיד עַד שֶׁלֹּא תָּסוּר יִרְאָה זוֹ מִמֶּנּוּ כִּי עַל יְדֵי זֶה וַדַּאי לֹא יָבוֹא לִידֵי חֵטְא, וְאִם יָבוֹא כְּאֹנֶס יֵחָשֵׁב. וִישַׁעְיָהוּ אָמַר בִּנְבוּאָתוֹ (ישעיה סו:ב): וְאֶל זֶה אַבִּיט אֶל עָנִי וּנְכֵה רוּחַ וְחָרֵד עַל דְּבָרִי, וְדָוִד הַמֶּלֶךְ הִשְׁתַּבֵּחַ בָּזֶה, וְאָמַר (תהלים קיט:קסא): שָׂרִים רְדָפוּנִי חִנָּם וּמִדְּבָרְךָ פָּחַד לִבִּי.

וּכְבָר מָצָאנוּ שֶׁהַמַּלְאָכִים הַגְּדוֹלִים וְהָרָמִים, חֲרֵדִים וְרוֹעֲשִׁים תָּמִיד מִפְּנֵי גֵּאוּת ה' עַד שֶׁאָמְרוּ זַ"ל בִּמְשַׁל חָכְמָתָם (חגיגה י"ג ב): נְהַר דִּינוּר מֵהֵיכָן יוֹצֵא, מִזֵּעָתָן שֶׁל חַיּוֹת.

וְהוּא מִפְּנֵי הָאֵימָה אֲשֶׁר עֲלֵיהֶם תָּמִיד מֵרוֹמְמוּתוֹ יִתְבָּרַךְ פֶּן יְעַדְּרוּ דָּבָר קָטָן מִן הַכָּבוֹד וְהַקְּדֻשָּׁה הָרָאוּי לְפָנָיו, וּבְכָל שָׁעָה שֶׁנִּגְלֵית הַשְּׁכִינָה עַל אֵיזֶה מָקוֹם שֶׁיִּהְיֶה כְּבָר רָקַד וְרָעַשׁ וְרָגַז, הוּא מָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהילים סח:ט): אֶרֶץ רָעָשָׁה אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ מִפְּנֵי אֱלֹהִים, וְאוֹמֵר (ישעיה סג:יט): לוּ קָרַעְתָּ שָׁמַיִם יָרַדְתָּ מִפָּנֶיךָ הָרִים נָזֹלּוּ.

כָּל שֶׁכֵּן בְּנֵי הָאָדָם שֶׁרָאוּי שֶׁיִּרְגְּזוּ וְיִרְעֲשׁוּ בְּיָדְעָם שֶׁלִּפְנֵי ה' הֵם עוֹמְדִים תָּמִיד, וְנָקֵל לָהֶם לַעֲשׂוֹת אֵיזֶה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ לְפִי רוֹמְמוּת כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.

וְהוּא מָה שֶׁאָמַר אֱלִיפַז לְאִיּוֹב (איוב טו:יד-טו): מָה אֱנוֹשׁ כִּי יִזְכֶּה וְכִי יִצְדַּק יְלוּד אִשָּׁה הֵן בִּקְדֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין, וְשָׁמַיִם לֹא זַכּוּ בְעֵינָיו, וְאוֹמֵר: הֵן בַּעֲבָדָיו לֹא יַאֲמִין וּבְמַלְאָכָיו יָשִׂים תָּהֳלָה, אַף שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר וְגוֹ', כִּי הִנֵּה עַל כָּךְ צָרִיךְ וַדַּאי שֶׁיֶּחֱרַד תָּמִיד וְיִרְעַשׁ כָּל הָאָדָם, וּכְמַאֲמַר אֱלִיהוּא (שם ד:יח-יט): אַף לְזֹאת יֶחֱרַד לִבִּי וְיִתַּר מִמְּקוֹמוֹ שִׁמְעוּ שָׁמוֹעַ בְּרֹגֶז קֹלוֹ וְגוֹ'.

זֹאת הִיא הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁרָאוּי לָאִישׁ הֶחָסִיד שֶׁתִּהְיֶה עַל פָּנָיו תָּמִיד, וְלֹא תָּסוּר מִמֶּנּוּ.

אַךְ חֶלְקֵי הַיִּרְאָה הַזֹּאת שְׁנַיִם, הָאֶחָד הוּא בַּהֹוֶה אוֹ עָתִיד, וְהַשֵּׁנִי בֶּעָבָר.

בַּהֹוֶה הוּא, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם יָרֵא וְדוֹאֵג עַל מָה שֶׁהוּא עוֹשֶׂה, אוֹ עַל מָה שֶׁהוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹתוֹ פֶּן יִהְיֶה בּוֹ דָּבָר, אוֹ פֶּן יִכָּנֵס בּוֹ אֵיזֶה דָּבָר אֲשֶׁר לֹא לְפִי כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְעֵיל.

בֶּעָבָר הוּא, שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם חוֹשֵׁב תָּמִיד עַל מָה שֶׁכְּבָר עָשָׂה, וְיִירָא וְיִדְאַג פֶּן יָצָא מִתַּחַת יָדָיו אֵיזֶה חֵטְא בְּלֹא שֶׁיָּדַע.

וְהוּא כְּעִנְיַן בָּבָא בֶּן בּוּטָא (כריתות כה א): שֶׁהָיָה מַקְרִיב אָשָׁם תָּלוּי בְּכָל יוֹם. וְאִיּוֹב אַחַר מִשְׁתֶּה בָּנָיו הָיָה מַשְׁכִּים וְהֶעֱלָה עֹלוֹת מִסְפַּר כֻּלָּם כִּי אָמַר אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וְגוֹ' (איוב א:ה).

וְאָמְרוּ זַ"ל עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּעִנְיַן שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה שֶׁמָּשַׁח מֹשֶׁה לְאַהֲרֹן שֶׁהֲרֵי נֶאֱמַר בּוֹ (שמות ל:לב): עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא יִיסָךְ, וּלְאַהֲרֹן נִצְטַוָּה שֶׁיִּמְשָׁחֵהוּ בּוֹ, וְהָיוּ מִתְיָרְאִים שֶׁמָּא מָעֲלוּ בּוֹ בְּאֵיזֶה צַד שֶׁנָּהֲגוּ שֶׁלֹּא כַּמִּצְוָה, זֶה לְשׁוֹנָם (הוריות י"ב א):

וְעַל דָּבָר זֶה דָּאַג מֹשֶׁה וְאָמַר שֶׁמָּא מָעַלְתִּי בְּשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה כְּטַל חֶרְמוֹן וְגוֹ', (תהילים קלג:ב) וַעֲדַיִן הָיָה אַהֲרֹן דּוֹאֵג שֶׁמָּא מֹשֶׁה לֹא מָעַל וַאֲנִי מָעַלְתִּי, יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה וְכוּ'.

הֲרֵי לְךָ מִדָּתָם שֶׁל חֲסִידִים שֶׁאֲפִלּוּ בְּמִצְוָה שֶׁעָשׂוּ הָיוּ דּוֹאֲגִים וְאוֹמְרִים שֶׁמָּא נִתְעָרֵב בָּהֶם שֶׁמֶץ פְּסוּל חָס וְשָׁלוֹם.

וְאַבְרָהָם אַחֲרֵי שֶׁיָּצָא לַעֲזֹר לְבֶן אָחִיו לוֹט שֶׁשָּׁבוּ אוֹתוֹ הָיָה מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר שֶׁמָּא לֹא זַכּוּ מַעֲשָׂיו לְגַמְרֵי, הוּא מָה שֶׁפֵּרְשׁוּ זַ"ל (בראשית רבה מד:ד): עַל פָּסוּק אַל תִּירָא אַבְרָם (בראשית טו:א), רַבִּי לֵוִי אָמַר: לְפִי שֶׁהָיָה אַבְרָהָם מִתְפַּחֵד וְאוֹמֵר בֵּין כָּל אוֹכְלוֹסִין שֶׁהָרַגְתִּי שֶׁמָּא הָיָה בֵּינֵיהֶם צַדִּיק אֶחָד אוֹ יֵרֵא שָׁמַיִם אֶחָד, לְפִיכָךְ נֶאֱמַר לוֹ אַל תִּירָא אַבְרָם, וְאָמְרוּ בְּתָנָא דְּבֵי אֵלִיָּהוּ: אַל תִּירָא אַבְרָם, אֵין אוֹמְרִים אַל תִּירָא אֶלָּא לְמִי שֶׁהוּא יֵרֵא שָׁמַיִם לַאֲמִתּוֹ.

וְהִיא זֹאת הַיִּרְאָה הָאֲמִתִּית שֶׁאָמְרוּ עָלָיו (ברכות ל"ג ב): אֵין לוֹ לְהקב"ה בְּעוֹלָמוֹ אֶלָּא אוֹצָר שֶׁל יִרְאַת שָׁמַיִם בִּלְבַד, שֶׁרַק לְמֹשֶׁה הָיָה קַל לְהַשִּׂיגָהּ מִפְּנֵי רֹב דְּבֵקוּתוֹ בּוֹ יִתְבָּרַךְ, כִּי הָאֲחֵרִים וַדַּאי שֶׁהַחֹמֶר מוֹנֵעַ גָּדוֹל הוּא לָהֶם, אָמְנָם כָּל חָסִיד וְחָסִיד רָאוּי לוֹ לְהִשְׁתַּדֵּל לְהַשִּׂיג מִמֶּנָּה כָּל מָה שֶׁיּוּכַל, וְנֶאֱמַר (תהלים לד:י): יְראוּ אֶת ה' קְדֹשָׁיו.